

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Історичний факультет

кафедра історії України

Рясова Наталія Вікторівна

**ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XVIII – У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.**

Дипломна робота магістра

Спеціальність 01.014 – Середня освіта (Історія)

**Науковий керівник:
Задорожнюк Андрій Борисович
кандидат історичних наук,
доцент**

Кам'янець-Подільський

2020

З М І С Т

Вступ	3
Розділ I. Історіографічна база дослідження	5
Розділ II. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПАРКОВОГО САДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ	16
2.1. Західноєвропейська та російська традиції паркового садівництва	16
2.2. Формування і розвиток палацово-паркових ансамблів України в історичному контексті	26
2.3. Софіївка в Умані – найкращий взірець садово-паркового мистецтва України.....	42
Розділ III. ПАЛАЦОВО-ПАРКОВІ АНСАМБЛІ УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII – ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.....	60
3.1. Палацово-паркові комплекси України XVIII - першої половини XIX ст.	60
3.2. Палацово-паркові ансамблі України у 2-й половині XIX ст.	86
3.3. Значення палацово-паркових комплексів України для сучасної історичної науки.....	96
Висновки	101
Список використаних джерел.....	104

ВСТУП

Актуальність теми: Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. набуло значного поширення будівництво палацово-паркових комплексів. Будівництвом палаців займалися кращі архітектори епохи, для оформлення їх інтер'єрів замовлялися спеціальні речі, поступово формувалися чудові колекції прикладного та образотворчого мистецтва, відкривалися палацові музеї. Будівлі виконували особливу художньо-естетичну функцію. Для палаців обиралися особливо мальовничі місця. Пишні маєтки будували собі представники давніх родин козацької старшини і дворянські родини. Це резиденції, які й досі викликають чималий подив та захоплення. Деякі маєтки, що збереглися, перебувають, на жаль, у запустінні, іншим пощастило більше.

Палацово-паркові ансамблі України XVIII-XIX ст. посідають помітне місце в її культурній спадщині як пам'ятка історичної епохи, як виразник стильових особливостей вітчизняного мистецтва означеного періоду, і, нарешті, як наочний результат застосування комплексу тогочасних знань з різних напрямків природознавства і техніки.

Мета і завдання: метою роботи є здійснення історико-наукового аналізу становлення і розвитку палацово-паркових ансамблів України кінця XVIII – 2 половини XIX ст.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- дослідити стан наукової розробки проблеми та джерельну базу;
- розкрити західноєвропейську та російську традиції паркового садівництва;
- відтворити еволюцію палацово-паркових ансамблів України в історичному контексті;
- висвітлити історію парку Софіївка в Умані в якості найкращого взірця садово-паркового мистецтва України;

- з'ясувати значення палацово-паркових комплексів України для сучасної історичної науки

Географічні межі дослідження охоплюють територію України в межах її сучасних кордонів.

Хронологічні межі дипломної роботи окреслюють час від кінця XVIII – до другої половини XIX ст.

Об'єкт дослідження: становлення і розвиток палацово-паркового будівництва в Україні.

Предмет дослідження: палацово-паркові ансамблі України XVIII – XIX ст. та їх характерні особливості відповідно до місцевих традицій, регіональних природних умов та стану тогочасних наукових знань.

Методи дослідження – історико-науковий метод використаний з метою реконструкції поступу наукових знань та культурних надбань, пов'язаних із розвитком досліджуваної галузі; проблемно-хронологічний метод надав можливості для визначення послідовних етапів розвитку об'єкту дослідження; аналітико-синтетичний метод сприяв проведенню виваженого аналізу зібраних матеріалів та їх узагальненню; порівняльний метод застосовано при співставленні особливостей, притаманних окремим палацово-парковим ансамблям, розглядуваним у представленій роботі.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дипломного дослідження розкривають значення історії палацово-паркових ансамблів України як предмету історико-наукового пошуку і можуть бути використані при розробці питань не тільки історії, архітектури і мистецтва, а й природничих і технічних наук. Вони також можуть слугувати джерелом відомостей для лекційних курсів з історії та культури України.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота виконана із залученням джерел з історії, мистецтва та архітектури. В роботі стверджується, що палацово-паркове мистецтво, синтетичне за своєю природою, поєднує не лише історію, архітектуру, скульптуру та живопис, але й літературу, театр, філософію, математику, механіку, біологію, будівельну техніку, геодезію тощо.

Аналіз історіографічної бази дозволяє зробити висновок, що історія палацово-паркового мистецтва знайшла достатньо широке висвітлення у науковій, науково-популярній та художній літературі. Її розглядали історики мистецтва, архітектури, краєзнавці, культурологи, філософи. Історія становлення і розвитку палацово-паркового будівництва вміщує чимало фактів, які свідчать про широке практичне застосування при створенні присадибних парків та палацово-паркових ансамблів останніх досягнень науки і техніки.

Своєрідність палацово-паркових ансамблів як об'єкту дослідження обумовлює специфіку джерельної бази: значне місце в ній займає іконографія, а також самі старовинні палацово-паркові ансамблі, які в тій чи іншій мірі збереглися впродовж століть.

У добу Бароко процесом паркобудівництва була захоплена вся Європа. Проте, занепад абсолютизму призвів до зникнення відповідних йому блискучих ансамблів, що так уславили початок XVIII ст. Утримання регулярних шедеврів вимагало десятки тисяч робочих рук, яких тепер не було у власників садово-паркових комплексів. Зміна європейських настроїв сильно вплинула на мистецтво саду, оскільки тепер представники дворянства вбачали у регулярності палацових ансамблів дух минулого століття.

Натомість в Росії маєтки стають основним місцем перебування дворян-поміщиків і набувають репрезентативного значення. Зразком для них були царські палацово-паркові комплекси Петербургу. Нові тенденції

швидко поширювались по всьому простору Росії. Освічені дворяни цікавились розвитком науки і мистецтва, бажаючи відтворити їх найновіші досягнення у своєму найближчому оточенні. Сади і парки стали предметами гордощів і престижу, що демонстрували не тільки величину матеріального благополуччя володаря, а й його культурний рівень.

У другій половині XVIII ст. провідним стилем архітектури став класицизм, який об'єднав палац і пейзажний парк в єдине ціле. Для розвитку пейзажного парку створювалися якнайкращі умови завдяки новим тенденціям у філософії, у якій на цей час сформувався такий напрямок, як Просвітництво, що оголошував метою мистецтва наслідування ідеальної природі.

В Україні помешкання магната стало уособленням влади, станової незалежності, необмежених фінансових можливостей, вишуканого європейського смаку, вірності батьківським традиціям. Для задоволення цих вимог виникала потреба модернізації старовинних замків за новими стандартами. Архітектурний ансамбль парку досить часто доповнювали культові споруди, здебільшого костьоли. На Лівобережжі, на відміну від Правобережжя, прийом включення культових будівель до композиції маєткового парку майже не зустрічається.

Наприкінці XVIII ст. на Правобережній Україні з'явився чудовий сад із водоспадами й фонтанами, озерами та небаченою чужоземною рослинністю. Парк став справжнім острівцем античної культури та європейським оазисом в Україні. Сьогодні, «Софіївка» названа одним із Семи чудес України і вважається справжнім шедевром світового садово-паркового мистецтва кінця XVIII — першої половини XIX ст.

Площа Софіївського парку в Умані 179,2 га., що робить його найбільшим дендропарком Європи. Кожен куточок парку наповнений міфами та легендами. Витончені скульптури Гермеса, Евріпіда, Венери, Париса, Гомера, Аполлона та інших античних героїв, які розташовані на території всього парку, і сьогодні супроводжують відвідувачів. Рукотворні

готи і печери дихають загадковістю і таємницею. Складається враження, що саме тут зупинився час і зустрілись усі епохи.

Садово-паркові ансамблі України, активний період будівництва яких припав на кінець XVIII-XIX ст., посідають важливе місце у культурній спадщині нашої держави, передусім, як пам'ятки історичної епохи, як виразник стильових особливостей мистецтва зазначеного періоду, а також як наочний результат застосування тогочасних знань з науки і техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович В. Українські міста. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVIII в. / В. Антонович. – Львів: НТШ, 1904. – Ч.2. – С.309-383.
2. Беспалов Ю.В. Андрей Тимофеевич Болотов – испытатель природы / Ю.В.Беспалов. – Пушино: ОНТИ НЦБИ АН СССР, 1988. – 64 с.
3. Библия. Ч.1. Книга священного писания Ветхого завета. – М., 1904. – 714 с.
4. Білоус В.І. Садово-паркове мистецтво: Коротка історія розвитку та методи створення художніх садів / В.І.Білоус. – К.: Наук. світ, 2001. – 299 с.
5. Болотов А.Т. Избранные сочинения по агрономии, плодоводству, лесоводству, ботанике / А.Т.Болотов. – М.: Моск. об-во испытат. природы, 1952. – 523 с.
6. Болотов А.Т. Жизнь и приключения Андрея Болотова, описанные им самим для своих потомков: В 4-х тт. / А.Т.Болотов. – СПб, 1870-1873.
7. Ван Зюилен Г. Все сады мира / Ван Зюилен Г. – М.: АСТ Астрель, 2003. – 176 с.
8. Василенко В.В. О Лебединском “будынке” Г.П.Галагана / В.В.Василенко // Киевская старина. – 1900. – Т.LXX. – С.19-24.
9. Вергунов А.П. Русские сады и парки / Вергунов А.П., Горохов В.А. – М.: Наука, 1988. – 418 с.;
10. Вергунов А.П. Вертоград: Садово-парковое искусство России (от истоков до начала XX века) / Вергунов А.П., Горохов В.А. – М.: Культура, 1996. – 431 с.
11. В окрестностях Москвы. Из истории русской усадебной культуры XVII-XIX вв. / Составители М.А.Аникст, В.С.Турчин. – М.: Искусство, 1979. – 398 с.
12. Галкін С. Структура та символіка старовинного парку «Олександрія» в білоцерківській резиденції графів Браницьких / Галкін С., Гурковська О., Чернецький Є. – Біла Церква, 2005. – 95 с.
13. Гамалія К.М. І камінь може говорити.../ Гамалія К.М. // Садово-паркове мистецтво на межі тисячоліть: Зб. наук. праць Всеукр. конф., присвяченій 200-річчю закладання Самчиківського парку. – Хмельницький – Самчики, 2001. – С.64-67.
14. Гамалія К. Садово-паркове мистецтво в культурній спадщині Черкащини XVIII – XIX ст. / Гамалія К.М. // Історія української науки на межі тисячоліть. – 1999. – С.80-81.
15. Головерда З.Г. Дендрологический заповедник «Софиевка» / Головерда З.Г., Иванова З.Я., Сидорук Б.С. – Днепропетровск: Промінь, 1976. – 48 с.
16. Грисюк М.М. Дендрологічний парк “Олександрія” / Грисюк М.М., Дерій І.Г., Антонов М.М., Олійник М.П. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 100 с.

17. Грисюк Н.М. Дендрологічний парк Веселі Боковеньки / Грисюк Н.М. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – 118 с.
18. Громов В.Е. Взаимодействие науки и искусства в контексте развития исторической самодеятельности общества / Громов В.Е. // Взаимодействие науки и искусства и творчество художника. – К.: Наук. думка, 1988. – С.23-68.
19. Грушевський М.С. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці / Грушевський М.С. // Жовтень. – 1989. – №4. – С.86-102.
20. Довга Л. До питання про барокову ментальність українців / Довга Л. // Mediaevalia Ukrainica: ментальність та історія ідей. – Т.1. – К., 1992. – С.104-116.
21. Долгорукий И.М. Славны бубны за горами, или моё путешествие кое-куда 1810 года. / Долгорукий И.М. – К., 1869. – 208 с.
22. Дорошенко Д.І. Нарис історії України: В 2-х тт. / Дорошенко Д.І. – К.: Глобус. – 1991. – Т.1. – 168 с.
23. Дубяго Т.Б. Русские регулярные сады и парки / Дубяго Т.Б. – Ленинград: Госстройиздат, 1963. – 341 с.
24. Евангулова О.С. Дворцово-парковые ансамбли Москвы первой половины XVIII в. / Евангулова О.С. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 141 с.
25. Записки русских путешественников XVI-XVII вв. – М., 1988. – 86 с.
26. Иващенко В. Исторический очерк Умани и Царицына сада Софиевки / Иващенко В. – К.: Типография С.В.Кульженко, 1895. – 60 с.
27. Ігнаткін І.О. Палаці і парки України: Науково-методична розробка / Ігнаткін І.О. – К., 1966. – 24 с.
28. Ігнаткін І.О. Палаці і парки України. Матеріали на допомогу лекторові / Ігнаткін І.О. – К., 1971. – 20 с.
29. Історія української культури. – У 5-ти т. – Т.3. – Українська культура другої половини XVII – XVIII століть. – К.: Наук. думка, 2003. – 1246 с.
30. Колчинский Э.И. Естественная история в России (Очерки развития естествознания в России в XVIII веке) / Колчинский Э.И., Сытин А.К., Смагина Г.И. – СПб: Изд-во СПб ИИ РАН «Нестор-История», 2004. – 242 с.
31. Косаревский И.А. Государственный заповедник “Софиевка” / Косаревский И.А. – К.: Изд-во Акад арх-ры УССР, 1951. – 117 с.
32. Косаревский И.А. Искусство паркового пейзажа / Косаревский И.А. – М.: Стройиздат, 1977. – 246 с.
33. Косаревський І.А. Сокиринський парк / Косаревский И.А. – К.: Держбудвидав УРСР, 1961. – 38 с.
34. Косенко І.С. Трете століття славетного парку / Косенко І.С. // Хроніка-2000. – 2001. – Вип. 41-42. – С.504-544.
35. Косенко І.С. Дендрологічний парк «Софіївка» / Косенко І.С. – Умань. 2003. – 240 с.

36. Косенко И. Мифы и сказания в парке «Софиевка» / Косенко И., Шиф Е. Книга первая, издание второе усовершенствованное и дополненное. – К.: «Академ-периодика», 2010. – 165 с.
37. Косенко І.С. «Софіївка» – одісея Потоцьких / Косенко І.С., Кривошея І.І. – К.: Академ-періодика. 2007. – 182 с.
38. Кривулько Д.С. Дендрологічний парк «Софіївка» / Кривулько Д.С., Рева М.Л., Тулупій Г.Г. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 83 с.
39. Кримський С.Б. Феномен українського бароко / Кримський С.Б. // Українська культура другої половини XVII-XVIII століть. – Т.3. – К.: Наук. думка. – С.719-726.
40. Крип'якевич І. Історія України / Крип'якевич І. – Вид. 2-е. – Львів: Світ, 1992. – 519 с.
41. Кузнецова О.Н. Летний сад и летний дворец Петра I / Кузнецова О.Н., Борзин Б.Ф. – Ленинград, 1988.
42. Курбатов В.Я. Сады и парки. История и теория садового искусства / Курбатов В.Я. – Петроград: Изд-во т-ва М.О.Вольфа, 1916. – 734 с.
43. Лихачёв Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей / Лихачёв Д.С. – 2-е изд. – Ленинград: Наука, Ленинградское отд-ние, 1982. – 343 с.
44. Лыпа А.Л. Озеленение населённых мест / Лыпа А.Л., Косаревский И.А., Салатич А.К. – К.: Изд-во АН УССР, 1952. – 742 с.
45. Лыпа А.Л. Софиевка. Уманский государственный заповедник (1796-1496) / Лыпа А.Л. – К.: Наук. думка, 1948. – 110 с.
46. Логвин Г.Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. – К.: Мистецтво, 1968. – 463 с.
47. Лоек Є. Історія прекрасної бітинки. Оповідь про життя Софії Вітт-Потоцької (1760-1822) / Лоек Є. – К.: Юніверс, 2005. – 448 с.
48. Макаренко П.И. Дендропарк «Александрия» (путеводитель) / Макаренко П.И. – К.: Наук. думка, 1981. – 141 с.
49. Маркина В.А. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII века / Маркина В.А. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1961. – 235 с.
50. Михайлишин О.Л. Іконографічні матеріали до історії палацово-паркового будівництва на Волині у бібліотеках та архівах м.Кракова (Польща) / Михайлишин О.Л. // Велика Волинь. – 2001. – С.96-97.
51. Михайлишин О.Л. Особливості формування садиб волинської шляхти у 2-ій пол. XVIII ст. / Михайлишин О.Л. // Наукові записки РДК: Українська культура: минуле і сучасне. – 1998. – Вип.3. – С.74-79.
52. Михайлишин О. Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ої половини XVIII – XIX ст. Еволюція, композиція, стилістика / Михайлишин О.Л. // Хроніка-2000. – №41-42. – С.558-652.
53. Наніїв П. Тричі продана / Наніїв П. – К.: ТОВ «Нелинь», 1996. – 239 с.

54. Новгородов В.Е. О реставрации Качановского дворца / Новгородов В.Е., Нельговский Ю.Ю., Пидгора В.П. // Строительство и архитектура. – 1976. – №4. – С.31-34.
55. Павленко Ю.В. Природознавство в Україні до початку ХХ ст. / Павленко Ю.В., Руда С.П., Хорошева С.А., Храмов Ю.О. – К.: Академперіодика, 2001. – 420 с.
56. Пажимський О. Садибні ансамблі Подільської Волині / Пажимський О. – Самчики-Хмельницький. – 1997. – 215 с.
57. Палентреер С.Н. Садово-парковое и ландшафтное искусство: Избр. тр. // Палентреер С.Н. / Под общ. Ред. В.С.Теодоронского. – М.: Изд. Моск. Госун-та леса, 2003. – 305 с.
58. Посохова Л.Ю. Харківський колегіум (XVIII перша половина XIX ст.) / Посохова Л.Ю. – Харків, 1999.
59. Развитие строительной науки и техники в Украинской ССР. – Т.1 / Отв. ред. В.Е.Ясиевич. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1989. – 328 с.
60. Рандхава М. Сады через века / Рандхава М. – М.: Знание, 1981. – 320 с.
61. Регель А. Изящное садоводство и художественные сады (Историко-дидактический очерк) / Регель А. – СПб: Изд-во Винклера, 1896. – 394 с.
62. Родічкіна О. Корсунь понад річкою Рось. Незакінчена історія садиби / Родічкіна О., Родічкін І. // Архітектура України. – 1991. – №3. – С.2-7.
63. Родічкін І.Д. Старовинні маєтки України: Маєток як синтез мистецтв. Архітектура садів і парків. Поетика старовинної садиби: Книга-альбом / Родічкіна О., Родічкін І. – К.: Мистецтво, 2005. – 384 с.
64. Родичкина О. Ян Генрих Мюнтц и его роль в культуре Украины / Родичкина О. // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2000. – №1. – С. 40-44.
65. Салатич А.К. Парк Олександрія / Салатич А.К. // За загальною редакцією О.Л.Липи. – Київ: Вид-во Акад. архітектури УРСР, 1949. – 105 с.
66. Смоктий А. Город Умань и Софиевка / Смоктий А. // Киевская старина. – 1882. – № 12. – С. 420-437.
67. Старовинні парки України загальнодержавного значення: Довідник / Укл.: Клименко Ю.О., Кузнецов С.І., Черняк В.М. – Частина 1: Полісся та лісостеп. – Тернопіль: Мандрівець, 1996. – 106 с.
68. Темери Т. Описание Софиевки / Темери Т. – Одесса, 1846. – 96 с.
69. Тимофієнко В.І. Архітектура і містобудівна культура / Тимофієнко В.І. // Історія української культури. – У 5-ти тт. – Т.4. – Українська культура другої половини XIX століття. – Кн.2. – Київ: Наук. думка, 2005. – С.419-632.
70. Тимофієнко В.І. Українська садибна архітектура другої половини XVIII – першої третини XIX століття / Тимофієнко В.І., Єрошев В.Ю. – К.: НДІ теорії та історії арх-ри і містобудування, 1993. – 42 с.

71. Тихомиров Н.Я. Архитектура подмосковных усадеб / Тихомиров Н.Я. – М.: Гос. изд-во по строит. и арх-ре, 1955. – 351 с.
72. Толочко Л. Парки Києва від давнини до тепер / Толочко Л. // Ландшафтний дизайн. – 2001. – №1 (4). – С.18-19.
73. Харламова А.М. К истории развития русского сельского зодчества / Харламова А.М. // Архитектурное наследство. – Вып.15. – М.: Гос. изд-во по строит. арх-ре и строит. мат-лам. – 1963. – С.102-110.
74. Хогарт У. Про красу / Хогарт У. – К.: Мистецтво, 1978. – 224 с.
75. Хромов Ю.Б. Парковые ансамбли и восприятие (Объективные закономерности – в основу композиционных приёмов) / Хромов Ю.Б. // Строительство и архитектура Ленинграда – 1977. – №9. – с.34-38.
76. Чижевський Д.І. Нариси з історії філософії на Україні / Чижевський Д.І. – К.: Кобза-Орій, 1992. – 268 с.
77. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі / Шевальє П. – Київ, 1960. – 86 с.
78. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej : w 11 t. / Roman Aftanazy. — Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład im Ossolinskich, 1991-1997.